

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-508-5-15>

Селівачов Михайло, доктор мистецтвознавства, професор кафедри
ТІМ НАОМА

ЯКИМ БУЛО НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ПЕРЕД ХІХ СТ?

Ключові слова: народне мистецтво, протонародне мистецтво, селянська декоративна творчість, традиційна культура, візуальний фольклор

Mykhailo Selivatchov, doctor of art history, professor of NAOMA

WHAT WAS THE FOLK ART OF UKRAINE BEFORE THE 19TH CENTURY?

Abstract. Fragmented information about Ukrainian decorative art of the 18th century makes it difficult to distinguish between products made by peasants or artisans of traditional workshops in cities and monasteries. There is still no clear social and stylistic differentiation in the architecture of wooden churches, weaving, embroidery, ceramics, glass, etc. At the end of the 18th century traditional crafts are declining. Instead, a factory art industry is developing. Her products are often too expensive for the peasants, who are forced to use the services of local craftsmen. And it is then that local features blossom, allowing the term «folk art» to be unconditionally applied to the traditional culture of the Ukrainian village no earlier than the end of the 18th century.

Key words: folk art, peasant art, traditional culture, visual folklore

XIX століття – класична доба українського народного мистецтва – стало для масової свідомості немов еталоном визначальних ознак цього культурного явища. Ним у нас довго вимірювали чистоту й автентичність народного мистецтва в столітті двадцятому, констатуючи занепад селянської декоративної творчості. Ще складніше говорити з подібних позицій про попередні періоди. Адже колекціонування та дослідження зразків українського візуального фольклору (у цій статті поняття народне мистецтво, селянська декоративна творчість, традиційна культура, візуальний фольклор і т.п. мають майже тотожний зміст і живаються синонімічно) розпочалося тільки з кінця ХІХ ст., коли давніх пам'яток збереглося обмаль. Передусім цим зумовлена пунктирність нашого уявлення про народне мистецтво навіть ХVІІІ ст.

Але спочатку кілька слів про поняття «народне мистецтво», що так і не стало загальноприйнятим терміном. Слідом за грецьким Λαϊκὴς

Τέχνη мови більшості народів розуміють під «народним мистецтвом» передусім «простонародне», хоча, на відміну від греків, у решті країн «етнос» виразніше відрізняють від «нації» (як і «техніку» від «мистецтва»).

В українській культурі з її хліборобським корінням і народницькою домінантою поняття «народне мистецтво» стало престижним і його часто спрощено розуміють основою для всього декоративно-прикладного мистецтва, хоча село було не стільки творцем нових форм, скільки їх інтерпретатором, зберігачем і ретранслятором між різними поколіннями та соціальними верствами. Дослідники середньовіччя стверджують, що практично всі важливі центри української культури містились у містах і містечках. (Ісаєвич Я. Д. Джерела з історії української культури доби феодалізму. – К.: Наук. Думка, 1972. – 144 с.; Історія української культури доби 5-ти томів. Том 2. За ред. Я. Ісаєвича. – К.: Наук. Думка, 2001. – 848 с.)

Друга сфера – наївна творчість, яка виявляється передусім у фігуративній графіці та скульптурі: зображення святих для каплиць і придорожніх хрестів, оздоблення вуликів, антропоморфні фрагменти архітектурного декору тощо. Третя сфера – міське ремесло. У виготовленні церковних предметів воно сягає візантійської традиції.

У XVIII ст. ще живі цехові традиції середньовічного ремесла, немає властивої XIX століттю поляризації “високої освіченої” та “низької простонародної” культури. Витвори обох сфер інтегруються стилем бароко в загальнонаціональну спільність. Її цільності не міг порушити державний кордон, що сто літ проходив у цей час по Дніпру. По обох його боках легко вгадувалася спорідненість архітектури дерев’яних церков, книгодруків, ікон, порохівниць. Обмежуємося переліком галузей, які втратили у наступному XIX столітті свій особливий український характер. Загальнонаціональне мистецтво формувалось у XVIII ст. переважно смаками козацької верстви та дрібної шляхти, що не встигли ще духовно й культурно емансипуватися від селянського середовища, хоч процес цей уже почався. Чим він закінчується – демонструють побут і звичаї так званих «шляхетських» сіл України. Їх мешканці, на відміну від навколишніх селян-«хлопів», не носили вишиваного одягу, сиділи не на лавках, а на стільцях, навіть не співали самі на весіллях – до того годилося наймати співаків.

Фрагментарність відомостей про українське декоративне мистецтво XVIII ст. не дозволяє охарактеризувати його регіони, спільне й специфічне у виробах, створюваних селянами, цеховими ремісниками, фахівцями монастирських майстерень і мануфактур. Цей період ще не знає чіткої соціальної диференціації в архітектурі дерев’яних церков, ткацтві, вишивці, кераміці та гутному склі.

Ситуація змінилася з занепадом цехового і монастирського виробництва, розвитком фабричної художньої промисловості, виробу якої за

**Секція 1. УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО
ВІД ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ**

ціною часто були недоступними для села, що мусило вдаватися до послугами місцевих майстрів. І саме тоді кристалізуються локальні особливості, що дозволяють беззастережно застосовувати термін «народне мистецтво» до традиційної культури українського села не раніше кінця XVIII ст.